

Willy Strzelewicz: Das Vorurteil als Bildungsbarriere in der industriellen Gesellschaft

(Vadenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1965, sborník jedenácti příspěvků vydaných Willy Strzelewiczem).

Mnohoznačnost a pronikavost předsudku v mnohých vědních disciplínách přinesla s sebou značné podněty pro růst zájmu o vědeckou analýzu tohoto jevu. Složitost problému však zároveň ukazuje, že odpovědné řešení problému předsudku je možné jen za široké odborné spolupráce. W. Strzelewicz se ujal tohoto náročného úkolu a soustředil jeho teoretickou a praktickou analýzu v jedenácti příspěvcích specialistů z oboru psychologie, sociologie, historie, pedagogiky, biologie, etnologie a národního hospodářství. Jednotlivé příspěvky jsou přirozeně podávány z aspektů, jež jsou vlastní příslušným oborům, přesto však není možno pominout snahu o dosažení jistého jednotného hlediska. To se projevuje např. v konstatování společné zkušenosti, že *vzdělávací proces může být ve svém průběhu brzděn výskytem předsudku*. Odůvodněnost tohoto konstatování je dána tím, že autoři příspěvků nejsou toliko zkušenými teoretiky svého oboru, ale že vedle své vědecké činnosti prošli také dlouholetou pedagogickou praxí, osvojili si značné zkušenosti zejména v oblasti vzdělávání dospělých a jakožto vysokoškolská učitelé působili ve speciálních univerzitních seminárních kurzech, v nichž prakticky uplatňovali nejrozmanitější vzdělávací metody. Zabýváme-li se některými z příspěvků podrobněji, seznáme, že autorům nejde jen o to, aby poukázali na nebezpečí existence předsudku v oblasti vzdělávání dospělých a v ostatních odvětvích pedagogické práce, ale že se snaží nalézt bezpečné podněty pro eventuální prevenci předsudku na tomto odborném poli. Jsou si namnoze vědomi toho, že jedině *komplexní přístup* může být úspěšným předpokladem řešení problému. To se projevuje i v úvodním příspěvku W. Strzelewicze, jenž se zabývá předsudkem jakožto zábranou vzdělání v průmyslové společnosti.

Komplexní zpracování problému předsudku na širší vědecké základně v rámci jednoho sborníku je vlastně prvním pokusem svého druhu. Vydavatel si byl vědom této okolnosti, zvláště pak toho, že obtížnost hlavního problému bude vyžadovat specifický zřetel k některým naznačeným relevantním otázkám, a to do jisté míry i mimo vlastní rámec sborníku. Z celkového zpracování sborníku je zřejmé, že některá témata bude nutno v budoucnu dorešit na základě široce založeného vědeckého výzkumu. V tomto smyslu lze chápat dosah celkové koncepce jednotlivých příspěvků.

W. Strzelewicz je naší veřejnosti dobře znám nejen svou publikační činností, zejména z oblasti vzdělávání dospělých, ale také svou bohatou univerzitní pedagogickou praxí. Zabývá se problematikou progresivních forem mimoškolního vzdělávání dospělých a snaží se též mj. o nové vymezení

vztahu university k vzdělávání dospělých. Chce na praktickém i teoretickém základě ukázat tíhu *odpovědnosti vysokých škol* za moderní vzdělávací formy v současné době, poznamenané rozmachem vědy a techniky. Usiluje o postižení smyslu a funkce vzdělávacích forem a metod v době, kdy zásah moderní průmyslové techniky konfrontuje všední obzor pracujícího člověka s výsledky vědeckého bádání a pokroku a oblast vzdělání si vytváří úzký vztah k světu průmyslu. V tomto pohledu chápe vzdělání jako *schopnost a pohotovost k nalézání pravdy*. Jde mu o co největší intelektuální pocitost v úsudku, podepřenou objektivním vědeckým úsilím, jež je protipólem plané subjektivity a předsudkového postoje. Problému předsudku věnuje Strzelewicz širokou pozornost v úvodním příspěvku, který do jisté míry vtiskuje celému sborníku specifický charakter.

V prvé části příspěvku vychází autor především z předpokladu nesmyslnosti existence předsudku v době průmyslové společnosti, jež dává člověku nejširší možnosti dalšího vzdělávání i v dospelosti a jež mu také ukazuje bohaté cesty k vyvrcholení jeho rozumových schopností, pohotovost k nalézání pravdy. Předsudek subsumuje takto ve své struktuře četné znaky, jež velmi ostře kontrastují s úsilím moderní vědy snažící se stavět základy k plnému rozvinutí individua. Toto konstatování vede autora k poznání, že předsudek se stává jedním z centrálních problémů moderní průmyslové společnosti, jež je ve svém růstu odkázána na další vzdělávání lidí. Poznání předsudku, zejména jeho rozbor, se tím stává prvofadou záležitostí moderní doby. Z tohoto hlediska přistupuje autor pro bližší pochopení problematiky k rozboru vývoje společenských poměrů od počátku minulého století a snaží se postihnout historické kořeny vzniku předsudku. Poukazuje zejména na existenci *skupinových předsudků* vystvávajících např. v podobě konfliktů, a má na mysli období, jež po odklonu od stavovského zřízení směřovalo k odbourání tradičních privilegií. Zabývá se rozбором vývoje společenských vztahů od počátku minulého století, snaží se Strzelewicz vidět v prvních snahách o uskutečnění demokratizace součást velkého úsilí sociálně kulturního procesu, který se vyvinul v souvislosti s industrializací. Pokud jde o stavovské zřízení, užívá Strzelewicz tohoto označení v pojetí, jež má odlišit strohou paušalizaci termínu označující např. jen jednu stránku jevu. Strzelewicz nechce vidět stavovské rozdíly jen v historických kategoriích sociálního zřízení, v rozdílu stupnic jednotlivých stavů, ale také v souvislostech zcela aktuálních. V tomto smyslu navazuje autor na některé výsledky zahraniční výzkumné práce (K. Svalastoga: *Prestige, Class and Mobility*, London 1959; R. Centers: *The Psychology of Social Class*, Princeton N. J. 1949). Sociálně historické označení „stavovský“ chápe ve smyslu pojetí Maxe Webera (*Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922), podle něhož byly ve stavovském zří-

zení rozděleny sociální funkce různým vrstvám tak, že změna pozic zpravidla nebyla možná. Strzelewicz vidí existenci hierarchicky odstupňovaných sociálních vymožeností v zajištění právními předpisy, jejichž překročení bylo spojeno s určitým druhem sankcí. Za významnou pro vznik předsudku přitom pokládá skutečnost, že po zrušení statutárních zajištění stavovských rozdílů nevymizel fenomén a problém sociálně stavovských rozdílů.

V procesu relativní stabilizace a demokratizace došlo dle autora k celé řadě relativních změn, jejichž důsledkem je výskyt *právně ucelených představ a hodnocení*, které se jako typické zakořenily ve vědomí obyvatelstva na dlouhou dobu právě v podobě předsudků. Toto konstatování chce zřejmě obnažit existenci a pronikavost těchto předsudků v moderní době, kdy došlo často k mechanické recepci některých zakořeněných představ, aniž by byla provedena jejich objektivní kritika v obecném slova smyslu. Strzelewicz zároveň upozorňuje, že důsledky tohoto pronikání lze pozorovat v nejširší oblasti sociální mobility, což může mít své negativní důsledky pro *orientaci jednotlivce i celých skupin*. (W. Strzelewicz: *Industrialisierung und Demokratisierung*, Hannover 1964.) Domnívá se, že toto nebezpečí vzrůstá v moderní průmyslové společnosti zejména odstraněním kontroly, např. tehdy, jsou-li společenské skupiny nebo vrstvy obyvatelstva vázány ve své sociální existenci jen tradicí. Autor tu sledává dokonce i možnosti výskytu agresivních akcí, jež mohou vzniknout z nejrozmanitějších příčin, např. z podnětu frustrace (B. Bettelheim—M. Janowitz: *Dynamics of Prejudice*, New York 1950). Jako zvláště negativní jev sledává v této souvislosti zejména znehodnocující tendenci mocenských snah usilujících o kompenzační řešení pozice (L. Child, R. F. Hartley). Strzelewicz chce těmito úvodními úvahami první části příspěvku zdůvodnit vlastní rozbor pojmu „předsudek“, jehož pochopení se mu jeví jako záležitost aktuálního dosahu.

Druhá část úvodního příspěvku chce postihnout nejobvyklejší *znaky předsudků* a v této souvislosti uvádí jako nejcharakterističtější zejména okolnost, že v předsudku je skryto množství negativních znaků, na jejichž základě se uskutečňuje ostrý kontrast pravdy, předčasná generalizace (zejména prostřednictvím nedostatečně vybavené teorie a zkušenosti), stereotypní klisé a poplatná forma hodnocení. Jestliže autor dochází v rámci široce pojaté analýzy k výčtu mnoha znaků předsudku, objevuje se v tomto souboru jako silně dominantní především *antiracionální prvek předsudku*. Strzelewicz naň klade mimořádný důraz, je si však zároveň vědom toho, že při pojmovém zpracování zkušeností je obvykle dost obtížné vystříhat se předčasné generalizace, neadekvátní formy hodnocení, paušalizace apod. Je také nesnadné vystříhat se vztahování předsudku na emocionální strukturu osobnosti, jeho redukce na přívlastek osob-

nosti atd. Dle autora nejde při slově předsudek jen o vyslovení negativního pocitu nebo postoje. Polemizuje v této souvislosti zvláště s názory Allportovými („Value — Concept“) a dospívá posléze k ukázce některých *předčasných verbalizací*, jejichž nebezpečnost záleží v jejich krajně individuálním hodnocení, zejména jsou-li napojeny na obecně rozšířené normy. Autor má na mysli např. verbalizace, jimiž jsou uskutečňována nekritická hodnocení určitých společenských skupin na základě negativní zkušenosti jen s jedním příslušníkem těchto skupin.

Při své analýze znaků předsudku přechází Strzelewicz k oblasti právní vědy a zabývá se zejména procesní praxí, v níž stylizace rozsudečných výroků může dospět empiricky nebo logicky k neadekvátní formulaci, jež si sice může činit nárok na pravdu, nemusí však být schopna konfrontace s pravdou. Kritický postoj k předčasným výrokům v soudní praxi, k neadekvátním normativním formulacím, mívá u Strzelewicze zřejmě proti rigidnímu stylu myšlení, jehož výsledkem bývá netvůrčí hodnocení a mechanický úsudek. Obdobně nebezpečí shledává také H. D. Raapke (*Vorurteilsbegünstigende Faktoren in der Pädagogik und Schulpolitik*) v užívání některých normativních „pravidel“ ve vzdělávacím procesu, jež jsou někdy aplikována jako výraz dlouhodobé zkušenosti a moudrosti, jež však při hrubé generalizaci mohou působit paradoxně. Také tato „pravidla“ mohou vyzrát dle Raapkeho v strnulé mechanismy, jež ve školní praxi pomíjejí smysl vyučovacího cíle a obsahu a stávají se vlastně rutinérstvím. Dochází k preferenci určitých archaických zvyklostí a norm, jež se stávají poněkud jediným měřítkem hodnocení a chování lidí, zatímco některé odchýlné, byť i progresivní zvyklosti a normy jsou diskvalifikovány. Strzelewiczovi i Raapkemu jde zřejmě v těchto souvislostech o upozornění na možnosti výskytu předsudku v různých oblastech společenského života, kde existence předsudkových postojů by obvykle hledána nebyla. Většina autorů sborníkových příspěvků (spolu se Strzelewiczem) se snaží dokázat, že mechanický přenos některých teoretických pozůstatků z minulých epoch může vyvolat značné nebezpečí pro oblast sociálního bytí zejména proto, že nedošlo k jejich objektivnímu prozkoumání. Aktivita těchto teoretických formulací může dospět k pevné pozici, takže pozdní kritická analýza se stává v tomto smyslu obtížnou. Je zřejmé, že právě z těchto důvodů se Strzelewicz snaží dospět k obecnému porozumění problému předsudku. Domnívá se, že problém předsudku vzniká zvláště tehdy, jestliže se v oblasti sociálního bytí vyskytuje nepřipustný přechod od správně reprodukováných jednotlivých pozorování k předčasnému univerzálnímu tvrzení.

Strzelewicz upozorňuje na překvapivý rys existence předsudku záležející v tom, že předsudek v průběhu svého trvání stále intenzivněji lpí na své existenci, protože tato forma existence daleko lépe než jiná dovo-